

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการฟื้นฟูสถาบันสงฆ์

วารสาร ณ จิวชัยศักดิ์*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการฟื้นฟูสถาบันสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพิจารณาจากสภาพแวดล้อม บริบทของสังคมในระบอบเวลานั้นและวิธีการในการฟื้นฟู

ในการวิเคราะห์ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอย่างมาก ผลการศึกษาพบว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับสถาบันสงฆ์มากเพราะพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่พระศาสนาเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่ามีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม พระสงฆ์จึงเปรียบเสมือนผู้เชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับรัฐ โดยพระสงฆ์เป็นสื่อกลางการถ่ายทอดความรู้และโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาให้กับประชาชนอีกต่อหนึ่ง การฟื้นฟูสถาบันสงฆ์ให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การสังคายนาพระไตรปิฎก การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม การสร้างวัดและสนับสนุนการบวชเรียน และการปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ กล่าวได้ว่าการฟื้นฟูสถาบันสงฆ์ในรัชกาลนี้สร้างความมั่นคงให้การพระศาสนาพร้อม ๆ กับความมั่นคงทางการปกครองและเป็นรากฐานของการพัฒนาสถาบันสงฆ์ในปัจจุบัน

* นักวิจัย (ชานาญการ) ๘ ประจำสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

King Rama III and the Rejuvenation of the Buddhist Sangha

Waraporn Chiwachaisak¹

Abstract

This article aims to study the rejuvenation of the Thai Buddhist Sangha during the reign of King Rama III by exploring the historical environment and context at that time, as well as looking at the approach used to restore the religious institutions. In analyzing the relationship between the Thai institution of Kingship and the Buddhist institution at the beginning of the Rattanakosin period, in particular during the reign of King Rama III, it was found that King Rama III paid considerable attention to the Sangha Institution because he realized the dominant role of Buddhist monks in propagation of the Buddha's Teachings and that they had high respect representing the knowledge of moralistic Buddhism. The virtues of the Sangha represent the harmony between the community and the state, and the traditional path of teaching dharma to disseminate Buddhism to the people. The rejuvenation of the Sangha Institution was for the unity of the country during the reign of King Rama III. The efforts included the compilation of a new version of the Buddhist Canon Pali Tripitaka; the promotion of 'pariyattitham' or the text to be used to study the words of the Buddha; the construction of Buddhist monasteries; support of ordinations to institute Buddhist discipline and teachings; and the amelioration of the Sangha Institution. The commitment to rejuvenating the Sangha Institution

¹ Researcher, Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University.

in this reign has underpinned the viability of the Thai Buddhist tradition in sustaining the administrative stability and consolidation of the institutional development of the Sangha in the contemporary period.

ความนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยยอมรับนับถือมาอย่างยาวนาน ดังปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัยเป็นต้นมา เป็นรากฐานของความคิด ความเชื่อและเป็นหนึ่งในสถาบันหลักของการปกครองประเทศ พระสงฆ์ถือเป็นสาวกของพระศาสดาผู้สืบทอดพระศาสนาโดยอาศัยหลักพระธรรมตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่และจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ก็ต้องให้การอุปถัมภ์ บรรดาภิกษุสามเณรในบวรพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงเพื่อความตั้งมั่นของศาสนาและความมีเสถียรภาพของราชอาณาจักร

พระภิกษุสงฆ์ในบวรพุทธศาสนาถือว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่มีฐานะพิเศษและเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมแก่พุทธศาสนิกชน สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่สืบทอดและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อพระสงฆ์เป็นผู้รู้ทั้งทางโลกและทางธรรมที่ประชาชนให้ความศรัทธาเคารพนับถือ พระสงฆ์จึงเป็นเสมือนตัวกลางที่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนได้อีกทางหนึ่งด้วย^๑

สถาบันสงฆ์กับการทำนุบำรุงในสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกจากการรุกรานของพม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๗ สถาบันสงฆ์ก็พลอยเสื่อมโทรมไปตามความวิบัติของบ้านเมือง ประชาชนทุกชั้นยาก ขาดแคลนข้าวปลาอาหาร พระสงฆ์เองก็ลำบากที่จะครองสมณเพศอยู่ต่อไป ในหนังสือสังคีตยวงศ์ ได้กล่าวถึงสภาพของสงฆ์ในเวลานั้นว่า

*ฝ่ายพระสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อไม่ได้อาหารบิณฑบาตแต่หายกแล้วก็
เหนื่อยยากลำบากเข้า ไม่สามารถจะครองกาสาวพัตร์ได้ใช้ให้ศิษย์*

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระประวัติตรัสเล่า. (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณุสฎา, ๒๕๗๔), หน้า ๒๒๔.

ไปชวนขวายนหาอาหารเพื่อได้เลี้ยงท้อง ได้บ้างมิได้บ้างก็เหนื่อย
หน่ายจากการบวช ด้วยความลำบากที่จะครองเพศเป็นสมณะได้
พากันสึกออกหาเลี้ยงชีวิตตามสติกำลัง^๖

การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาได้กระทำอย่างจริงจังในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อ
บ้านเมืองตั้งมั่นเป็นปึกแผ่นดีแล้ว ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราชทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาหลายประการ นอกจากบูรณปฏิสังขรณ์
วัดวาอารามต่างๆ แล้ว ยังทรงส่งคายนามะไตรปิฎกและโปรดให้จารลงในใบลาน
เป็นพระไตรปิฎกหลวง เรียกว่าฉบับทองใหญ่ ประดิษฐานไว้ในหอพระมณฑปยธรรมา
วัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระราชทานฉบับหลวงจำลองไปตามวัดต่างๆ เพื่อใช้
เป็นหลักในการศึกษาพระปริยัติธรรม^๗ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกฯ ยังโปรดให้จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์และการออกกฎพระสงฆ์ด้วย
ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระราชกำหนดฉบับนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการมีพระราชกำหนดที่ใช้
บังคับคณะสงฆ์โดยตรง^๘ และได้กลายเป็นแบบอย่างของกฎหมายการปกครอง
คณะสงฆ์ในสมัยต่อๆ มา^๙

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การทำนุบำรุงพระพุทธ
ศาสนาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทรงอุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์ตามสมควรแก่ฐานานุรูปและ
โปรดให้ส่งคณะสงฆ์ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป การฟื้นฟูและทำนุบำรุง
พระพุทธศาสนาในสมัยนี้กล่าวได้ว่าเป็นการเน้นอรรถกถาเป็นหลักสูตรแทนพระไตรปิฎก
เดิม เพื่อให้พระสงฆ์รู้จักใช้ความรู้ที่ได้จากการศึกษารูปแบบอรรถกถาในระดับต่างๆ

^๖ สมเด็จพระวันรัตน์, **สังคีตยวงศ์**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๔๗๙.

^๗ พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, **การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทย สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๕)**. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๗.

^๘ ขาญณรงค์ บุญหนุน, “กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง” ใน **พระพุทธศาสนา และสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^๙ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๐.

ในการตีความข้อวรรต ข้อธรรมลุ่มลึกในพระไตรปิฎกได้^๖ ผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพระศาสนาในรัชกาลนี้คือ พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ผู้ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงเป็นแม่กองในการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดสำคัญหลายแห่ง เช่น วัดอรุณราชวราราม นอกจากนี้ยังทรงบำเพ็ญพระราชกุศลหลายประการ

“ทรงปฏิบัติเลี้ยงพระสงฆ์และมีเทศนาที่วังทุกวันมิได้ขาดและพระราชทานเงินเดือนให้อาจารย์บอกพระคัมภีร์แก่ภิกษุสามเณรเป็นอันมาก และทรงตั้งโรงเรียนไว้ที่วังสำหรับเลี้ยงยากวรรณิกทั่วหน้า ถึงวันพระก็ทรงปล่อยสัตว์และแจกเงินคนที่สูงอายุและคนยากเสมอเป็นนิจมิได้ขาด”

ทางด้านปริยัติธรรม พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ โปรดให้มีการจัดสอบข้อสอบให้กับผู้ที่เรียนสูตรมูล คือการเรียนมูลกัจจายณะ หรือสนธิและนาม ซึ่งเป็นการเรียนพื้นฐานก่อนที่จะเรียนธรรมหรือสอบเป็นเปรียญจริงๆ ที่วังของพระองค์เสมอ^๗

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เมื่อพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ทรงให้ความสำคัญและส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาไม่เสื่อมคลายและอาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงทำนุบำรุง

^๖ ๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๕๓๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒๒.

^๗ หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากร วัตรราชปิตุพระอารามหลวง, **เทศนาพระราชประวัติ และพงษาวดารกรุงเทพฯ : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๕๖), หน้า ๙๕.

พระพุทธรูปศาสนาอย่างเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนมากพระองค์หนึ่งและทรงกระทำอย่าง ต่อเนื่องจนสิ้นรัชกาล

มีผู้ศึกษารายจ่ายพระราชทรัพย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า เงินที่ใช้จ่ายในการทรงบาตรและเงินโรงงานในช่วง พ.ศ. ๒๓๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๓๘๒ เป็นจำนวน ๒๑,๗๕๑ ชั่ง^๔ รายจ่ายที่เห็นชัดเจนในการทำงานบำรุงศาสนาในรัชกาลนี้คือการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นสมัยที่มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรวมทั้งการชำระและสร้างพระไตรปิฎก ตลอดจนการถวายนิคมภัตแก่พระภิกษุสงฆ์ตั้งจะได้กล่าวต่อไป

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการพระศาสนา นอกจากเป็นเพราะทรงเลื่อมใสอย่างจริงจังแล้วยังเป็นการเอื้อต่อการปกครองหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการรับเอาอุดมการณ์พุทธและอุดมการณ์พราหมณ์มาผสมกันนั้นคือพระมหา กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นผู้ปกครองประชาชนให้เกิดความเรียบร้อยในสังคมขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ยังต้องเป็นผู้ค้ำจุนพระศาสนาโดยสร้างปูชนียวัตถุ ปกครองและบำรุงคณะสงฆ์ ดูแลประชาชนให้อยู่ในศีลธรรม พระมหากษัตริย์จึงเปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์ที่จะนำมนุษย์ไปสู่สุคติ^๕ และเมื่อศาสนาได้รับการทำนุบำรุงให้รุ่งเรืองแล้วเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ก็จะได้รับการค้ำจุนให้มั่นคงตามไปด้วย ทั้งนี้ก็ด้วยแนวคิดที่ว่าพระพุทธรูปจะตั้งอยู่ไม่ได้ถ้าไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ ในทำนองเดียวกันที่สถาบันพระมหากษัตริย์จะตั้งมั่นอยู่ได้อย่างมั่นคงหากแสดงให้ผู้อยู่ใต้การปกครองตระหนักว่าทรงเชื่อมั่นในพระพุทธรูปและ

^๔ รัตนวดี แก้วไชโย, การศึกษารายจ่ายพระราชทรัพย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๕ วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗, หน้า ๘๐.

^๕ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์, สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖. ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรรณิ ฉัตรพลรักษ์ แปล. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๖๗ - ๖๙.

บำรุงสถาบันนี้อย่างจริงจัง^{๑๐}

อนึ่ง ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่มีผลต่อวิถีชีวิตตลอดจนความคิดความเชื่อของคนในสังคม ประการแรกคือการค้าขายกับต่างประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่ารัชกาลก่อนๆ ทั้งปริมาณเรือสินค้าจากต่างชาติที่เข้ามาค้าขายและประเภทของสินค้า ลักษณะการค้าขายเช่นนี้ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนพลอยมีความคึกคักมากขึ้น^{๑๑} ขณะเดียวกันก็เกิดการปรับตัวและมีวิถีคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้นโดยเฉพาะในบรรดาชนชั้นนำที่เป็นพ่อค้า^{๑๒} การเปลี่ยนแปลงทางสังคมประการต่อมาคือการเข้ามาของคณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ที่มีวัตถุประสงค์คือการเผยแผ่ศาสนา นอกจากนี้คณะมิชชันนารียังนำเอาวิชาการตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ด้วยโดยเฉพาะเรื่องของการแพทย์สมัยใหม่ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่นการพิมพ์หนังสือ ความรู้อันทันสมัยและสามารถตรวจสอบได้นี้ทำให้ค่านิยมของคนไทยโดยเฉพาะชนชั้นนำเป็นไปได้ในเชิงประจักษ์หรือหาความเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น^{๑๓} หรือเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น ซึ่งในเวลานั้นวัดยังคงเป็นสถานศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมีพระเป็นครู หรือผู้รู้ในทางหนังสือของชุมชน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นพ่อค้า ทรงมีเรือสำเภาไปค้าขายเป็นการส่วนพระองค์มาตั้งแต่ครั้งยังทรงดูแลกำกับกรมท่า เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์นั้นรัฐก็ยังคงให้ความสำคัญกับการค้าต่างประเทศอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการค้ากับจีน การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงติดต่อการค้าขายกับต่างประเทศอย่างต่อเนื่องประกอบกับการที่มีนักบวชต่างศาสนาเผยแผ่ศาสนา

^{๑๐} ดู อัจฉรา กาญจนินัย, **การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔)**, วิทยาพนธ์ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

^{๑๑} ดู วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, **นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.).

^{๑๒} พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิพัฒนา, **การศึกษาและผลกระทบ.....**, หน้า ๒๔.

^{๑๓} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๓๔.

ในไทย รวมทั้งความคิดของชนชั้นนำที่เริ่มเปลี่ยนไปในทางเหตุผลนิยมมากขึ้น พระองค์จึงทรงให้ความสำคัญกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยใช้เหตุผลและปัญญา ในการพิจารณาความรู้และความจริง นั่นคือการเน้นที่หลักพระธรรมคำสอน ไม่ใช่ เรื่องพิธีกรรม โดยทรงอาศัยพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเสมือนตัวกลางที่เชื่อมความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับประชาชนเป็นผู้ทำหน้าที่นี้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการฟื้นฟูสถาบันสงฆ์

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าพระสงฆ์ในสังคมไทยเป็นกลุ่มบุคคลที่ได้รับการยกย่อง เป็นพิเศษว่าเป็นผู้สืบทอดพระศาสนาและเป็นผู้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม พระภิกษุสงฆ์จึงเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของคนในสังคมอย่างมาก อีกทั้งยังได้รับการอุปถัมภ์จากชนทุกชั้นนับตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ลงมา สถาบันสงฆ์ จึงมีความสำคัญยิ่งต่อความมั่นคงถาวรของพระพุทธศาสนาที่จะส่งผลต่อเสถียรภาพ ของบ้านเมืองในยุคต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นยุคของการก่อร่างสร้างตัวให้เป็นปึกแผ่น ในทุกด้าน การฟื้นฟูสถาบันสงฆ์ให้มีความน่าเชื่อถือเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม จึงเป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญและทรง ดำเนินการดังนี้

๑. การสังคายนาพระไตรปิฎกและการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม

ตามหลักทางพุทธศาสนา การเรียนรู้ของพระภิกษุสงฆ์มีแนวทางที่สำคัญ ๓ แนวทางคือปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ การปริยัติศาสนาถือเป็นรากฐานสำคัญยิ่ง ถ้าขาดการปริยัติเสียแล้วการปฏิบัติและการปฏิเวธก็จะเกิดขึ้นไม่ได้^{๑๔}

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมนั้นเป็นการทดสอบความรู้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรที่ได้เล่าเรียนพระไตรปิฎกและเป็นการสอบความรู้ภาษาบาลีด้วย อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา การพระศาสนาได้รับความเสียหาย มาก วัตถุประสงค์การร่างทฎติโทรมไว้พระภิกษุสงฆ์อยู่ครองวัดอีกทั้งสังคัมสงฆ์เองก็ไร้

^{๑๔} วินัย พงศ์ศรีเพียร, “การพระศาสนากับการจัดระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ” ใน **พระพุทธศาสนา และสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๙๑.

กฎระเบียบ ขาดวินัยและแตกแยกกัน การฟื้นฟูพระศาสนาจึงเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วนพอๆ กับการจัดระบบการปกครองบ้านเมืองและการสังคายนาพระไตรปิฎกที่จะช่วยให้เกิดหลักในการปริยัติศึกษาหรือการปรับปรุงตำราเรียนแก่วิทยาสมาคมนั้นได้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกต่อจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทำไว้โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย มีการสรรหาพระไตรปิฎกจากประเทศใกล้เคียงมาเพื่อสอบทานและเทียบเคียงด้วย เห็นได้จากการที่ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ไทยที่ต้องการไปสืบพระศาสนาที่ประเทศศรีลังกาและเมื่อจะเดินทางกลับให้ขอขียนพระไตรปิฎกของศรีลังกา

มาด้วย “จะได้จำลองลอกขึ้นไว้สำหรับแผ่นดิน”^{๑๕} นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกใหม่ ที่สำคัญคือ ฉบับรดน้ำเอก ฉบับรดน้ำโท ฉบับทองน้อย ฉบับชুমุขย ฉบับอักษรรามัญ ฉบับเทศขุมนุมสำหรับวัดพระเชตุพน ฉบับลายก้ามมะลอสำหรับวัดราชโอรส^{๑๖} พระไตรปิฎกเหล่านี้นอกจากจะใช้เป็นหลักในการเรียนการสอนของพระภิกษุสงฆ์ในประเทศแล้ว เขมรซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราชในขณะนั้นยังมีพระราชสาส์นมาขอพระไตรปิฎกที่ได้รับการสังคายนาแล้วไปเป็นตำราแก่พระภิกษุสงฆ์ของตนด้วย^{๑๗} อาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ เป็นสมัยที่มีการสร้างพระไตรปิฎกมากกว่ารัชกาลใดๆ

เมื่อมีการสังคายนาพระไตรปิฎกแล้ว สิ่งที่ต้องฟื้นฟูประการต่อมาคือ การบำรุงการศึกษาด้านปริยัติธรรมซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนินตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระราชบิดาเช่นกัน โดยทรงกระตุ้นให้มีการเรียน

^{๑๕} พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔. (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖) หน้า ๒๖๔.

^{๑๖} อัจฉรา กาญจนโมทย์, การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา....., หน้า ๙๓.

^{๑๗} หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๑๑ (พ.ศ. ๒๓๙๒) เลขที่ ๒ ตอน ๑, ๒ และ ๕ ร่างตราพระยาราชนิภูณินตยภักดีถึงพระหริรักษ์เจ้าเมืองกัมพูชา ๓ ฉบับ ฉบับที่ ๑ เรื่องขอคัมภีร์พระไตรปิฎกกฎหมายไปไว้สำหรับบ้านเมือง และตอนที่ ๕ บัญชีคัมภีร์พระไตรปิฎกและกฎหมายซึ่งส่งไปเมืองเขมร

การสอนพระปริยัติธรรมมากขึ้น เพราะทรงมีพระราชประสงค์ให้วัดแต่ละวัดมีพระเปรียญอย่างน้อย ๕-๖ รูปทุกปี^{๑๔} ดังนั้นบรรดาวัดต่างๆ จึงแข่งขันกันที่จะให้วัดของตนมีพระเปรียญหลายๆรูป

จากการที่รัฐให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมและการที่แต่ละวัดต้องมีพระเปรียญ มีหลักฐานปรากฏว่าในพ.ศ. ๒๓๘๘ มีวัดที่พระสงฆ์เข้าสอบ ๒๐ วัด เป็นจำนวน ๒๐๖ รูป^{๑๕} แสดงให้เห็นความตื่นตัวในเรื่องของการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ในเวลานั้น และเมื่อพระสงฆ์ให้ความสนใจจะเรียนพระปริยัติธรรมอย่างมากเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งเงินที่ข้างหอพระปริตรในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพื่อใช้เป็นี่สำหรับสงฆ์มาศึกษาพระปริยัติธรรม แต่เนื่องจากมีพระภิกษุสงฆ์มาเรียนกันมากจึงต้องย้ายสถานที่เรียนมาที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท^{๑๖}

ต่อมาได้มีการขยายการศึกษาพระปริยัติธรรมออกเป็น ๔ ชั้น คือ

๑. ชั้นบาเรียนจัตวา
๒. ชั้นบาเรียนตรี
๓. ชั้นบาเรียนโท
๔. ชั้นบาเรียนเอก

กำหนดระยะเวลาการสอบเป็น ๘ วัน และจัดสอบทุก ๓ ปี ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ ไม่มีการกำหนดเวลาในการสอบที่ชัดเจนตายตัว^{๑๗}

พระภิกษุสามเณรที่สามารถสอบพระปริยัติธรรมได้จะได้รับการยกย่องจากสังคมมากและยังได้รับสิทธิพิเศษอีกหลายประการ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ความตอนหนึ่งว่า

^{๑๔} พระราชบุณยานุรักษ์ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๕.

^{๑๕} อัจฉรา กาญจนโมทย์, การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา....., หน้า ๑๖๙.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๗} ๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย....., หน้า ๔๒๒.

“ ในแผ่นดินนั้น พระสงฆ์สามเณรอุตสาหะเล่าเรียน พระไตรปิฎกทั้งในกรุงและนอกกรุงและหัวเมืองเป็นอันมาก ถึงคราวไล่หนังสือ พระสงฆ์สามเณรก็ได้เป็นเปรียญ เอก โท ตรี คราว ๑ เป็นอันมาก ถ้าพระสงฆ์ที่ได้แปลพระคัมภีร์เป็นเปรียญ และพระเปรียญได้เลื่อนเป็นพระราชาคณะแล้ว ญาติโยมที่ตกทุกข์ได้ยาก เป็นไพร่หลวง ไพร่สม อยู่ก็ดี โปรดยกพระราชทานให้เป็น โยมสงฆ์ ถ้าลาสิกขาบทแล้วจะไปทำราชการอยู่ในกรมใดก็โปรดให้ตามใจสมัคร.....”^{๒๒}

พระสงฆ์ที่เรียนพระปริยัติธรรมจึงจัดเป็นพระสงฆ์ที่ทำประโยชน์ให้สังคม เช่นเดียวกับพระสงฆ์ที่มีความสามารถเป็นช่างก่อสร้างวัดได้ หรือพระสงฆ์ที่สวดพระปาติโมกข์ได้ พระสงฆ์เหล่านี้ไม่ว่าจะจำพรรษาอยู่ที่วัดไหนก็จะได้รับการอุดหนุนจากรัฐด้วยการได้รับพระราชทานข้าวสารแก่วัดนั้นๆรวมทั้งพระราชทานรองเท้านี้เพื่อถวายพระแต่ละครั้งที่ลงพระอุโบสถประกอบสังฆกรรม^{๒๓}

กล่าวได้ว่านโยบายของรัฐในการทำนุบำรุงพระสงฆ์ให้ได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบตามขั้นตอนทำให้พระสงฆ์เหล่านั้นมีความรู้ทั้งในเรื่องของพุทธศาสนาและวิชาการทั่วไป เมื่อลาสิกขาออกมาแล้ว รัฐก็ยื่นตัวรับเข้าทำงานตามกรม กอง ต่างๆ เช่น กรมโหร กรมหมอ กรมอาลักษณ์ กรมธรรมการ กรมสังฆการีกรมราชบัณฑิต เป็นต้น ส่วนพระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาต่อก็ยังคงเป็นที่ยอมรับให้เป็นผู้สอนธรรมะและอักษร วิธีแก่กุลบุตร พระสงฆ์จึงเป็นเสมือนผู้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐ โดยที่พระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้และโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาให้กับประชาชนอีกต่อหนึ่ง^{๒๔}

^{๒๒} พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา ๒๕๐๖), หน้า ๓๕๑-๓๕๒.

^{๒๓} หอสมุดแห่งชาติ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ (พ.ศ. ๒๓๘๙) เลขที่ ๒ ตอน ๖ จักรระจาดถวายพระสวดปาติโมกข์

^{๒๔} พิศาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบ....., หน้า ๑๑๕.

๒. การสร้างวัดและการส่งเสริมการบวช

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญเพราะเป็นที่พำนักของสงฆ์และเป็นที่ทำสังฆกรรม นอกจากนี้วัดยังเป็นที่พักทางใจของชุมชน เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ เป็นสถานที่ฝึกฝน เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลและเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนสดับพระธรรมเทศนา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นสมัยที่มีการสร้างสถาปนา และปฏิสังขรณ์วัดมากที่สุดในกรุงและนอกกรุง วัดที่สร้างใหม่ในสมัยนี้มี ๕ วัดและปฏิสังขรณ์อีก ๖๐ วัด ที่เป็นเช่นนี้ นอกจากเพื่อให้บ้านเมืองดูสง่างามมั่นคงและด้วยพระราชศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนาแล้ว สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือการสร้างศาสนสถานเพื่อรองรับพระภิกษุสามเณรที่มีอยู่จำนวนมาก มีผู้รวบรวมจำนวนพระภิกษุสงฆ์ตามวัดต่างๆ ในรัชกาลนี้ว่ามีพระมหานิกาย ๒๘,๐๐๐ รูป และเป็นพระรามัญ ๒,๐๐๐ รูป^{๒๔}

สาเหตุที่มีพระภิกษุสามเณรจำนวนมากอาจเป็นเพราะสังคมไทยเห็นคุณค่าของผู้ที่บวชเรียนว่าเป็นผู้มีความรู้ เป็น “คนสุก” เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปและมีชีวิตที่สบายกว่าไพร่และทาสที่ต้องสังกัดมูลนายและต้องทำงานหนัก แนวคิดนี้เห็นได้จากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ที่สมภารวัดป่าเลไลยก์กล่าวกับสามเณรแก้วที่คิดจะลาจากสมณเพศว่า

“ขรวาสนี้ชาติมันชั่วนัก จะสึกไปให้เขาสักมันหรือหว่า
ข้อมือดำแล้วระกำทุกเวลา โพล่กับบ่าแบกกันจนบรลั้ย”

จะเห็นได้ว่าการได้บวชเป็นพระภิกษุในสมัยนั้นนอกจากจะได้รับการนับถือและยกย่องจากสังคมแล้วยังรอดพ้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานอีกด้วย การบวชเป็นภิกษุสามเณรจึงเป็นประเพณีนิยมสืบเนื่องมานานและยังถือเป็นอันสงฆ์อันยิ่งใหญ่เพราะมีโอกาสแสวงหาธรรมพระธรรม นับเป็นการสืบพระศาสนาให้รุ่งเรืองต่อไป พระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านนี้คือการที่ทรงให้การอุปถัมภ์การบวชของพระภิกษุสามเณรตามพระราชพิธีของกษัตริย์แต่โบราณ โดยทรงบวชนาคข้าราชการและนาคช่วยที่ถ่ายออกมาจากความเป็นทาสทุกปี^{๒๕} พระราชปณิธานนี้บ่งว่า

^{๒๔} อัจฉรา กาญจนมัย, การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา..... หน้า ๑๒๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

เป็นการส่งเสริมให้มีการจัดบวชข้าราชการในกรมกองทั้งในกรุงและหัวเมือง^{๒๓} ซึ่งก็อาจเป็นไปได้ว่าจะมีเจ้านาย ขุนนาง ตลอดจนคนคบดีที่มีทาสของตนในอาณัติจะปฏิบัติตามพระราชนิมิตเช่นเดียวกับการสร้างวัดเพื่อให้เป็นที่พอพระราชหฤทัย

๓. การปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์

ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์คือ กรมสังฆการี ซึ่งเป็นกรมหนึ่งในกรมธรรมการ มีฆราวาสเป็นเจ้าของ กรมสังฆการีมีหน้าที่แต่งตั้งหรือลดสมณศักดิ์ดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ตลอดจนดำเนินคดีที่เกี่ยวกับพระภิกษุสามเณร

ในการจัดการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่วนใหญ่ยังคงยึดตามแบบลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในรัชกาลก่อน เพียงแต่สมัยนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแบ่งคณะสงฆ์เป็น ๔ คณะใหญ่คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และ คณะอรัญวาสี โดยโปรดให้รวมวัดหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ ที่เคยขึ้นอยู่กับคณะเหนือ คณะใต้ มาจัดรวมเป็นคณะหนึ่งต่างหากเรียกว่าคณะกลาง

ในรัชกาลนี้ยังมีการตั้งเกณฑ์การตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ เช่น เป็นผู้เล่าเรียนและแตกฉานในพระปริยัติธรรม เป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางด้านบริหารคณะสงฆ์ เป็นผู้มั่นคงในพระธรรมวินัยหรือทรงคุณในทางวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น^{๒๔} ผู้ที่ได้รับสมณศักดิ์จะได้เครื่องประกอบสมณศักดิ์รวมถึงนิตยภัตด้วย ลดหลั่นตามลำดับชั้นและตำแหน่ง^{๒๕} กล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของคณะสงฆ์และทรงส่งเสริมให้มีความก้าวหน้าตามความสามารถทางพระธรรมวินัยของพระภิกษุสงฆ์แต่ละรูป

นอกจากการปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความเหมาะสมแล้ว ในรัชกาลที่ ๓ นี้ยังมีความพยายามที่จะควบคุมความประพฤติตลอดจนวินัยของสงฆ์ให้อยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ด้วย ทั้งนี้เพราะยังคงมีพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดวินัยอยู่และถึงขั้นร้ายแรงจนต้องปราศกก็มีหลายรูป

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒..

อันที่จริงในสังคมไทยมีพระภิกษุที่กระทำผิดวินัยจนต้องสึกจากสมณเพศ มาหลายยุคหลายสมัยปรากฏหลักฐานให้เห็นในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ และ รัชกาลที่ ๒ มาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ก็ยังปรากฏการกระทำผิดของพระภิกษุสงฆ์ อีกรจนต้องมีการชำระความครั้งใหญ่ใน พ.ศ. ๒๓๘๕ ผลการชำระคดีความครั้งนั้น รัฐบาลพระสงฆ์สึกเป็นจำนวนกว่า ๕๐๐ คน รวมถึงพระสงฆ์ระดับพระราชาคณะด้วย^{๑๐} การตั้งคดีพิจารณาความพระสงฆ์ผู้กระทำผิดวินัยเช่นนี้น่าจะมีส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณรระมัดระวังความประพฤติของตนให้อยู่ในศีลในธรรมในระเบียบวินัยและคง ความเลื่อมใสในศาสนาของพุทธศาสนิกชนไว้ได้

การที่พระภิกษุสงฆ์ยังคงกระทำผิดวินัยให้เห็นอยู่เสมอ เป็นเหตุให้สมเด็จพระ เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงผนวชเป็นพระภิกษุในรัชกาลที่ ๓ ทรงจัดตั้งกลุ่มพระสงฆ์ที่ปฏิบัติ ธรรมตามพระไตรปิฎกขึ้นมาใหม่เรียกว่า “ธรรมยุติกนิกาย” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้การอุปถัมภ์ด้วยการพระราชทานวัดบวรนิเวศวิหารให้เป็น ที่ประทับพร้อมทั้งพระราชทานสมณศักดิ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นพระราชาคณะและ เป็นผู้สอปลัพระปริยัติธรรมด้วย

๔. การทำนุบำรุงด้านอื่นๆ

๔.๑ การพระราชทานนิตยภัต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานนิตยภัตหรือค่าอาหารที่ถวายพระภิกษุสามเณรเป็น ประจำตามลำดับชั้นยศ โดยมีหลักเกณฑ์ในการจ่ายนิตยภัต ดังนี้^{๑๑}

๑. พระผู้ทรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ พระครู ฐานานุกรม
๒. เจ้านายที่ทรงผนวช
๓. พระภิกษุสามเณรที่สอบได้เป็นเปรียญ
๔. พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในพระอารามหลวงหรือที่เรียกว่าพระอนุจร

^{๑๐} พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ และ รัชกาลที่ ๔ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖๖.

^{๑๑} อัจฉรา กาญจนโมทย์, การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา....., หน้า ๑๒๒.

เงินนิตยภัตนี้กล่าวได้ว่ามีส่วนช่วยให้บรรดาพระภิกษุสงฆ์มีความสะดวกสบายมากขึ้นและดำรงสถานะตามลำดับชั้นได้อย่างเหมาะสม และน่าจะทำให้พระภิกษุสงฆ์มีความสบายใจที่จะดำรงสมณเพศนานเท่าที่ต้องการ

เงินที่พระราชทานเป็นค่านิตยภัตในแต่ละปีคงมีเป็นจำนวนมาก ดั่งจะเห็นจากตัวอย่างอัตราเงิน นิตยภัตที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายแก่พระสงฆ์สามเณรในปลายรัชกาลดังนี้

**ตารางแสดงเงินนิตยภัตที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายแก่พระสงฆ์
ใน พ.ศ. ๒๓๗๑**

ลำดับที่	ระดับ	เดือนละ/บาท	ปีละ/บาท
๑	พระราชาคณะผู้ใหญ่	๒๐	๒๔๐
๒	พระราชาคณะชั้นธรรม	๑๙	๒๒๐
๓	พระราชาคณะชั้นเทพ	๑๘	๒๑๖
๔	พระราชาคณะสามัญ	๑๖	๑๙๒
๕	พระปลัดตำแหน่งใหญ่	๑๒	๑๔๔
๖	พระครูบางองค์และเปรียญ ๗ ประโยค	๑๐	๑๒๐
๗	เปรียญ ๕ - ๖ ประโยค พระครูปลัดและพระครูอธิการ	๘	๙๖
๘	เปรียญ ๔ ประโยคและพระครูมีนิตยภัตบางรูป	๖	๗๒
๙	เปรียญ ๓ ประโยคและพระฐานานุกรมสามัญ และพระสงฆ์อนุจรในพระอารามหลวง	.๕๐	๖

ที่มา: อัจฉรา กาญจนินัย, การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔). วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓, หน้า ๑๒๓.

๔.๒ การบำเพ็ญพระราชกุศล นอกจากการถวายนิตยภัตแด่พระภิกษุสงฆ์เป็นประจำทุกปีแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอย่างสม่ำเสมอไม่เฉพาะแต่ในงานพระราชพิธี เห็นได้จากเสด็จทรงบาตรเป็นประจำทุกวันมิได้ขาดและทรงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาถวายพระธรรมเทศนาและบอกพระคัมภีร์ในพระบรมมหาราชวัง^{๓๖} เป็นต้น นอกจากนี้ยังพระราชทานเงินที่เป็นเสมือนรางวัลแก่ราชบัณฑิตที่มีความสามารถเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นกรณีพิเศษ เช่น พระราชทานเงินเดือนเพิ่มขึ้นให้แก่ราชบัณฑิตที่สามารถบอกหนังสือพระให้สามารถสอบเปรียญได้มาก แต่ถ้าได้ผลตรงข้ามราชบัณฑิตผู้นั้นจะถูกลดเงินเดือน^{๓๗}

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญพระราชนิพนธ์ทั้งในเรื่องของการรักษาพยาบาลแก่ภิกษุที่อาพาธอย่างทั่วถึงด้วย จากหลักฐานที่ปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ช่วง พ.ศ. ๒๓๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๓๘๒ เป็นเวลา ๕ ปี พบว่า ราชจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศล เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๒๑,๓๕๑ ชั่ง^{๓๘} และตลอดรัชกาลนั้นสิ้นค่าใช้จ่ายในการบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นเงิน ๔,๗๖๖,๔๘๐ บาท^{๓๙}

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในการฟื้นฟูสถาบันสงฆ์ทั้งในด้านการศึกษาตามหลักพระธรรมคำสั่งสอน ด้วยการให้ความสำคัญกับการบวชเรียนเป็นพระภิกษุสงฆ์ในบวรพุทธศาสนา การวางระเบียบการปกครองในหมู่คณะสงฆ์ การอุดหนุนแก้อกุลเรื่องอาหารและการศึกษาพยาบาล เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเช่นที่

^{๓๖} วอลเตอร์ เอฟ เวลลา, **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**, นิจ ทองโลภิต แปล (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๖๕.

^{๓๗} หอสมุดแห่งชาติ, **หมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘ (พ.ศ. ๒๓๘๙) เลขที่ ๒ ตอน ๒๐ พระราชทานเงินเดือนให้พระอาจารย์บอกพระไตรปิฎกตามวัด**

^{๓๘} หอสมุดแห่งชาติ, **จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๙๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) เลขที่ ๑, จ.ศ. ๑๑๙๘ (พ.ศ. ๒๓๗๙) เลขที่ ๗๖, จ.ศ. ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๘๐) เลขที่ ๗๐, จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) เลขที่ ๙๓, จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒)**

^{๓๙} หอสมุดแห่งชาติ, **จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒) เลขที่ ๓๑๕ บัญชีราชจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศลเลขที่ ๓๑๕.**

เคยเป็นมาก่อนอันจะนำมาซึ่งความมั่นคงให้แก่รัฐในทุกด้านพร้อมๆ กับเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ก็จะได้รับการ คำจุนให้มั่นคงตามไปด้วย

สรุป

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายประการที่นำมาสู่ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ประการแรกนั้นคือการเจริญเติบโตของการค้ากับต่างประเทศที่มีผลให้คนในสังคมเริ่มมีมุมมองและวิถีคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลพร้อมๆ กับการเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น ประการต่อมาคือการเข้ามาของคณะมิชชันนารีเพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาและนำวิทยาการความรู้แบบตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชนชั้นผู้ปกครองตระหนักรู้ในการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยโดยที่ตรงตัวซึ่งความมั่นคงของประเทศชาติโดยเฉพาะในเรื่องของศาสนาที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าและทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องทำนุบำรุงคณะสงฆ์ไปพร้อมๆ กับการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัด เพราะพระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่สังคมยกย่องให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้ชี้แนะทั้งทางโลกและทางธรรมและอาจกล่าวได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากพระมหากษัตริย์ในทุกรัชกาลทรงให้ความศรัทธาเชื่อถือและทรงรับฟังความคิดเห็นจากพระเถระชั้นผู้ใหญ่อยู่เสมอ ทั้งพระมหากษัตริย์และพระสงฆ์จึงต่างอนุเคราะห์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เมื่อสถาบันสงฆ์ได้ตั้งมั่นอย่างมั่นคงแล้วก็จะส่งผลให้บ้านเมืองมีเสถียรภาพเช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓

จ.ศ. ๑๑๙๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) เลขที่ ๑ บัญชีรายจ่ายพระราชทานในการพระราชกุศลต่างๆ

จ.ศ. ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๘๐) เลขที่ ๗๐ และ ๗๖ บัญชีรายจ่ายพระราชทานในการ
พระราชกุศลต่างๆ

จ.ศ. ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) เลขที่ ๙๓ บัญชีรายจ่ายพระราชทานในการพระราชกุศลต่างๆ

จ.ศ. ๑๒๐๑ (พ.ศ. ๒๓๘๒) เลขที่ ๓๑๕ บัญชีรายจ่ายพระราชทานในการพระราชกุศล
ต่างๆ

จ.ศ. ๑๒๐๘ (พ.ศ. ๒๓๘๙) เลขที่ ๒ ตอน ๖ จัดกระจาดถวายพระสวดปาติโมกข์และ
เลขที่ ๒ ตอน ๒๐ พระราชทานเงินเดือนให้พระอาจารย์บอกพระไตรปิฎก
ตามวัด

จ.ศ. ๑๒๑๑ (พ.ศ. ๒๓๙๒) เลขที่ ๒ ตอน ๑ ,๒ และ ๕ ร่างตราพระยาราชนิกูล
นิตยภัตตีถึงพระหริรัักษ์ เจ้าเมืองกัมพูชา ๓ ฉบับ ฉบับที่ ๑ เรื่องขอคัมภีร์
พระไตรปิฎก กฎหมายไปไว้สำหรับบ้านเมือง และตอนที่ ๕ บัญชีพระไตรปิฎก
และกฎหมายซึ่งส่งไปเมืองเขมร

หนังสือ บทความในหนังสือ และวิทยานิพนธ์

ชาญณรงค์ บุญหนุน. “กฎพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง” ใน **พระพุทธศาสนาและ
สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
๒๕๔๙.

พระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒.
กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๓.

**พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาล
ที่ ๔.** พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

พระอรุณนิภาคุณากร, หม่อมเจ้า, วัดราชบพิธ พระอารามหลวง. **เทศนาพระราช
ประวัติและพงษาวดาร** กรุงเทพฯ : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า

อยู่หัว. กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัด
สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๖.

พิพาตา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. **การศึกษาและผลกระทบต่อสังคม
ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕- ๒๓๙๔)**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

รัตนาวดี แก้วไชโย. **การศึกษารายจ่ายพระราชทรัพย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **พระประวัติตรัสเล่า**.
กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๑๔.

วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์. **นโยบายทางด้านเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๗.

วอลเตอร์ เอฟ เวลล่า. **แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ**. นิจ ทองใสภิต แปล. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ, ๒๕๑๔.

วันรัตน์, สมเด็จพระ. **สังคดียวงค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.

วินัย พงศ์ศรีเพียร.” การพระศาสนากับการจัดระเบียบสังคมไทยตั้งแต่รัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ”
ใน **พระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘.

๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๔๓๖-๒๕๓๖. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

อดิน ธิพัฒน์,ม.ร.ว. **สังคมไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๖**. ม.ร.ว.
ประกายทอง ลีริสุข และ พรรณี ฉัตรพลรักษ์ แปล. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

อัจฉรา กาญจนมัย. **การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.
๒๓๒๕-๒๓๙๔)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.